

МУДРОСТА НА ИСТОКОТ

(Кон книгата *Збирка есеи од кинескајта филозофија*
од Александар Стаматов, Аз-Буки, Скопје, 2019)

Ана Димишковска

ПРИКАЗИ

Една древна кинеска поговорка го вели следново: „Кога зборуваш со човек со кој не вреди да се зборува, си ги трошиш зборовите; кога не зборуваш со човек со кој вреди да се зборува, си го потрошил човекот. Умен човек не си ги троши ниту зборовите ниту луѓето“.

Делото на Александар Стаматов, *Збирка есеи од кинескајта филозофија* (Скопје, „Аз-Буки“, 2019) недвосмислено го покажува фактот што одамна им беше јасен на сите кои поблиску го познаваат неговиот автор: имено, дека тој припаѓа на онаа драгоценa категорија луѓе *со кои* не само што вреди да се зборува туку и *за кои* вреди да се зборува; дека тој е еден од оние скромни, ненаметливи, но исклучително квалитетни и вредни интелектуалци што не смеат да бидат „потрошени“ преку отсуството на филозофски дијалог со нив, меѓу другото, и поради фактот што нивната дејност е фокусна точка низ која се артикулира еден многу поголем, фундаментален интелектуален и вредносен дијалог – оној меѓу културите и цивилизациите. Како личност што своето базично филозофско образование го има стекнато на Институтот за филозофија на Филозофскиот факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, а натамошното усовршување, вклучително и докторските студии, на Националниот централен универзитет во Тајван, Александар Стаматов има направено вистински подвиг на суштинско навлегување во светот на кинеската филозофска мисла, преку изучувањето на кинескиот јазик и култура, преку животот и работата во академските институции во Тајван и во

светските филозофски кругови, а особено преку приопштувањето на резултатите на неговите истражувања на кинеската филозофија на македонски јазик, што е и главната мотивација за публикувањето на книгата што е предмет на овој кус осврт.

Под непретенциозниот наслов *Збирка есеи од кинеската филозофија*, во ова дело се обединети десет есеи од областа на кинеската филозофија, под која се подразбираат филозофските учења развиени во рамките на кинеската мисловна традиција од, приближно, VI век пр. н. е. па сè до денес, како во, така и вон рамките на континентална Кина (на пример, во Тајван, Хонгконг, Сингапур), па и од страна на кинеските мислители во дијаспората. Уште од своите почетоци, кинеската филозофска мисла има првенствено практичен карактер, раководејќи се од потрагата по идеалниот начин на живот за човечките суштества и оптималната општествена и политичка организација. Сепак, во нејзините рамки, покрај етичките и политичките учења, се развиваат и онтолошки, антрополошки и логичко-епистемолошки учења, кои се занимаваат со базичната структура на универзумот, со објаснувањето на промената и разликите во него, со човековото место во космичкиот поредок, како и со употребата на јазикот и аргументацијата во расудувањето. Есеите обединети во оваа книга расветлуваат дел од суштинските аспекти на светскиот филозофски придонес на кинеските мислители и го инспирираат, од една страна, чувството на интелектуална фасцинација од тој далечен и за нас сè уште релативно непознат мисловен свет, а од друга страна, ја покажуваат илузорноста на идејата за далечината на световите. Имено, тие сведочат за фактот дека човечките срца и умови сочинуваат еден единствен универзум, еден простор на свеста, вредностите и стремежот кон Доброто, кој го споделуваат сите индивидуи допрени од чувството за подлабоката смисла на егзистенцијата, независно од времето, географската локација и културата во чии рамки се одвива нивното земно постоење.

Во структурата на книгата, есеите се распоредени на таков начин што можат да се читаат независно еден од друг, но нивното читање како целина дава еден заокружен преглед на некои од главните преокупации на кинеските мислители од древните времиња па сè до денес. Книгата е формално поделена на три дела. Во првиот дел, пос-

ветен на древната кинеска филозофија, се поместени четири текста. Првиот текст, „Аспекти на *Книгајџа на ѝроменијџе*“, се занимава со различните симболизми (мистичниот, рационалниот, космолошкиот и етичкиот симболизам) вклучени во ова класично дело за пророкувањето, кое ја содржи старата кинеска мудрост и се смета како извор на кинеската филозофија, со посебно значење во традицијата на конфуцијанството. Вториот текст, со наслов „Гледиштата за животот и смртта кај таоистичката филозофија и таоистичката религија“, преку филозофската елаборација на концептите на *Тао* (Патот), *јин-јанг* (пасивниот, рецептивен и активниот, дејствувачки принцип) и *вувеи* (недејствувањето), ги објаснува идејните корени на разликата меѓу гледиштето на таоистичката филозофија дека смртта е неизбежна, и таоистичката религија, која не ја прифаќа смртта таква каква што е и се стреми кон постигнување на бесмртност. Третиот текст, насловен како „Политичката филозофија на Лао Це“, разработувајќи ги најзначајните политички учења на овој голем кинески мислител од таоистичката традиција, става посебна нагласка врз неговата критика на негативните аспекти на постојните, угнетувачки владеења, од една, и концептот на идеалната држава, од друга страна, при што се засегнува и прашањето дали и во која смисла учењето на Лао Це може да се смета за еден вид анархизам. Четвртиот текст, пак, како што укажува и неговиот наслов – „Спиноза и Лао Це: Бог и *Тао*“ – ја елаборира споредбата меѓу метафизичкото учење на Спиноза, базирано врз сфаќањата за супстанцијата и за Бог како *causa sui*, изложено во неговата *Еџика*, и учењето на Лао Це за *Тао* (Патот), запишано во *Тао Те Чинг* (прочуената *Книга за Пайџоџи и неговата крејџосџи*), при што се застапува тезата дека фундаменталната сличност меѓу сфаќањата на овие двајца филозофи се состои во идејата дека изворот на светот и самиот свет сочинуваат единство.

Вториот дел од книгата го опфаќа периодот на т.н. „неоконфуцијанизам“, претставен преку различни филозофи од XI до XVI век, и, исто така, се состои од четири текста. Првиот од нив, со наслов „Неоконфуцијанска метафизика: Браќата Ченг и нивната трансформација на класичниот конфуцијанизам“ е посветен на објаснувањето на начинот на кој браќата Ченг, прочуени мислител во рамки на конфуцијанската традиција од XI и XII век, извршуваат своевидна

трансформација на класичниот конфуцијанизам и им придаваат метафизичко значење на концептите на *ли* (начело, принцип) и *чи* (градиво, граѓа, материјална сила), како и на другите сродни концепти за кои се расправа во древните конфуцијански учења, отворајќи го патот кон развој на една етика заснована врз метафизички основи. Во вториот текст од овој дел, „Метафизиката на Џу Шји“, вниманието е сосредоточено врз метафизичките учења на значајниот мислител Џу Шји, кој живеел и творел во XII век. Надоврзувајќи се на учењата на браќата Ченг, тој понатаму ги развива идеите за „она што е над облиците (начелото)“ и „она што е во облиците (градивото)“, за нивното единство како принцип на постоење на стварите, и за изворната добрина на човековата природа. Преостанатите два текста од овој дел – „Монистичките идеи на Ванг Јангминг и нивната заемна врска“ и „Идеализмот на Ванг Јангминг“, се однесуваат на филозофијата на Ванг Јангминг, влијателен неоконфуцијански мислител од XV и XVI век. Во овие два текста, главен предмет на разработка се монистичките и идеалистичките аспекти на неговото учење, според кои не постои двојство на „начелото и на градивото“, туку само еден свет во кој се наоѓаат сите ствари и начелото, а тоа е светот на духот, од кој зависи севкупното постоење и кој го содржи внатрешното знаење на Доброто.

Последниот, трет дел на книгата, се состои од два текста, во кои кинеската филозофија се става во современ контекст. Првиот од нив, со наслов „Филозофијата на лидерството на Шјунси“ е посветен на елементите на мислата на конфуцијанскиот мислител Шјунси (III век пр. н. е.), кои би можеле да бидат вградени во една современа теорија за лидерството. Според Шјунси, човековата природа е изворно зла, но со помош на адекватно насочување преку лидерството базирано врз образованието, почитувањето на правилата и праведноста, може да ѝ се помогне во стекнувањето и развивањето на добрината. Вториот и последен текст со кој се заокружува целата книга и кој е насловен како „Кратко запознавање со биоетиката на Далечниот Исток – Правата на животните низ призма на кинеската филозофија“, нуди кус приказ на развојот на биоетиката како современа филозофска дисциплина, во академскиот, и воопшто, во интелектуалниот контекст на Далечниот Исток. Посебен акцент во

текстот е ставен врз аспектите на трите најголеми системи на кинеската мисла – конфуцијанизмот, таоизмот и будизмот, преку кои тие би можеле да придонесат кон градењето на современата етика на правата на животните.

Како што покажува овој краток осврт врз содржината на делото на Александар Стаматов, тоа претставува мошне инструктивен воден за македонскиот читател во некои од најсуптилните и најкомплексните поими и идеи од областа на кинеската филозофија, но и многу повеќе од тоа. Имено, низ овие есеи Стаматов го демонстрира и своето суверено владеење со дострелите на западната мисла, благодарение на што низ теквото на овој текст се проткаени мошне проникливи компаративни филозофски анализи, во кои на уверлив и аргументиран начин се повлекуваат филозофските паралели меѓу некои сегменти од учењата, на пример, на Лао Це и на Спиноза, на Лао Це и на Жан-Жак Русо, на Ванг Јангминг и на Џорџ Беркли, но едновременно се обрнува големо внимание и на потенцирањето на релевантните разлики меѓу нив и се избегнуваат површните и неиздржани аналогии. Низ филозофскиот свет на овие есеи читателот среќава референци и на идеите на Платон, Аристотел, Готфрид Вилхелм Лајбниц, Имануел Кант, Питер Сингер и други мислителите од западната традиција, што овозможува некои аспекти од нивните учења да се согледаат од еден друг агол, низ нова мисловна перспектива, да се откријат нови димензии на некои од нивните фундаментални концепти. На тој начин, за нас, македонските читатели, ова дело придонесува не само кон автентичното запознавање со кинеската филозофска мисла туку и кон продлабочување на знаењето за некои аспекти на мисловната традиција на која и самите ѝ припаѓаме, бидејќи најдлабокото саморазбирање, понекогаш, парадоксално, може да се постигне токму преку средбата со другоста.

Она што претставува посебна доблест на ова дело, меѓу другото, е и јасниот и прецизен стил на кој се напишани овие есеи, и за кој би можело да се каже дека, на извесен начин, го обединува најдоброто од двата света. Така, длабината на источната мудрост низ пристапот на Стаматов е предадена преку моќните аналитичко-синтетички орудии на западната „школа на рационалноста“, но во варијантата во која таа има изградено критичко-рефлексивна дистанција кон

самата себе и свест како за сопствените предности така и за своите ограничености. Благодарение на тој spoj, овие есеи имаат и информативна вредност и филозофска инспиративност, истовремена бистрина и длабочина, лингвистична акрибичност и, на моменти, поетска иновативност – одлики што ретко се среќаваат обединети во текстовите од современата филозофска продукција.

Од многуте филозофски идеи, елаборирани во рамките на овие есеи, со својата важност се истакнуваат две поенти, чие развивање може да се смета како еден од најзначајните придонеси на интерпретацијата на Александар Стаматов на потенцијалот и современата релевантност на кинеската филозофија. Првата од нив е потенцирањето на вредносно-центричниот карактер на онтолошките учења карактеристични за оваа традиција. Врз основа на ваквата ориентација, доминантниот тип метафизика што се развива во рамки на кинеската мисла е најтесно поврзан со етиката и со аксиологијата и се опишува со синтагмата „метафизика на остварувањето“, на актуализацијата. Имено, уште од древните идеи за оживеаната природа, за единството на духот и на материјата, како и на Небото и на луѓето, се оформува сознанието дека патот на Небото се остварува токму преку луѓето; дека суштинската задача на филозофијата не се состои во спознавањето на постојната, аксиолошки индиферентна стварност, туку во оспособувањето на човекот за учество во создавањето еден тип вредносно проникната стварност што ќе биде во хармонија со универзалниот поредок на Доброто, следејќи го вдахновението од Небото, прочистувајќи ја замагленоста на сопствената природа и негувајќи ја личната и колективната доблест.

Втората идеја, која е специфично поврзана со првата, се однесува на важноста на образованието во развивањето на човековата природа. На оваа идеја особено инсистира конфуцијанецот Шјунси, кој смета дека токму поради фактот што човечката природа не е во основа добра, но е подложна на усовршување, нејзе ѝ е неопходно правилно, мудро образовно водство, кое ќе им овозможи на луѓето да ги запознаат и унапредат своите добри способности. Како што вели Шјунси, учителот и правилата се најголемото богатство што човек може да го има, додека отсуството на вистински учители е една од најголемите несреќи што може да го снајде, затоа што без нив

највредните потенцијали на човекот – умот, храброста, надареноста, способноста, љубопитството – не само што не се развиваат туку се претвораат во опасни, деструктивни сили, кои создаваат уништување и хаос. Во таа смисла, учењето претставува процес што нема само прагматичка, туку и метафизичко-етичка димензија на себеизградување на човекот како дел од светот, а со него и на самиот свет. Во светлината на оваа мисла, станува појасно зошто генералната тема на последниот Светски филозофски конгрес, кој се одржа во август 2018 година токму во Кина, беше формулирана како „Learning to be Human“ – да се учи како да се биде човек. Според древната кинеска мудрост, поседувањето на човечноста како универзална доблест, *жен*, не е својство што напосто се добива со самата припадност на видот на човекот во биолошка смисла, туку нешто што допрва треба да се достигне како врвен степен на актуализација на човековата етичка и метафизичка суштина.

Оттаму, со својот длабок порив за поврзување на филозофските хоризонти што се раздвоени со меѓите на просторот и на времето, но меѓу кои постои друг тип, фундаментално единство, и со желбата да ги сподели своите сознанија со средината од која потекнува, придонесувајќи за нејзиниот интелектуален развој, Александар Стаматов се покажува не само како врвен професор по филозофија, прониклив и луциден филозофски автор и полиглот, туку и учител во најблагородната филозофска смисла на овој збор. Неговиот потфат за изворно доближување на кинеската и на македонската филозофска мисла, а и напорите на издавачот „Аз-Буки“ за реализацијата на овој исклучително важен проект, ја будат надежта дека нашата филозофска заедница, свесна за вредноста што ја претставуваат личностите како Александар Стаматов, кои ги афирмираат дострелите на македонската филозофска традиција на светската интелектуална сцена, ќе најде начин и понатаму да ја одржува филозофската комуникација со нив, не дозволувајќи си да „прокоцка“ едно од своите најголеми богатства – умните луѓе и нивните умни и вредни зборови и дела.

